

KRÓNIKA

TIZENÖT ÉVE JELENIK MEG A KNJIZEVNE NOVINE

A KNJIZEVNE NOVINE (Irodalmi újság) eddig 446-szor jelent meg. Első száma 1948. február 17-én jelent meg. Megalapítója Jovan Popović. Azóta többször váltott szerkesztőt, többször változott fizionómiája, külalakja és egyúttal tartalmi lényege is. Ma általános jugoszláv orientációja és intenzív kritikai működése az, ami leginkább jellemzi. Szemben az újabb irodalmi törekvéseket tükröző másik belgrádi folyóirattal, a DELO-val, inkább a realista, bizonyos értelemben konzervatív és szigorú irodalom-politikát vallja sajátjának. Az irodalmi életet frissen, állandó mozgásában, aktuálisan igyekszik az olvasó elé tárni; éppen ezért kritikai és vitázó szellemét reprezentálja, lehetőségeihez mérten, a legalaposabban. Állandó jólérségsége, munkatársainak sokszor szembenálló, ellentmondó, véleménye, a jugoszláv irodalmi életet általában és a világirodalmat dióhéjban méltányoló jellege biztosítja számára az olvasó érdeklődését.

Kritikai rovata az interpretáló és szigorú ítéletekre törekvő kritikusai álláspontját legközvetlenebbül. Szerkesztője, Predrag Palavestra az, aki ebben a szellemben legtöbb eredményt tud felmutatni. Természetesen, ezzel az állásfoglalással szembekerül, a másik belgrádi irodalom-kritikai irányzattal, az impresszionista kritikával. Nemcsak annyiban nyilvánul meg ez az ellentmondás, hogy az irodalmi alkotásokat más szempontból méri, hanem abban is, hogy milyen alkotásokban találja meg azokat a jellemzőket, amelyek biztosítják álláspontjának pozitív lényegét: tehát, nemcsak a kritika formai szempontjából születik az ellentmondás, hanem elsősorban a kritika szelleméből. Predrag Palavestra, Tode Čolak, Bogdan A. Popović, Pavle Zorić, Miloš I. Bandić, Dragan M. Jeremić, hogy csak néhány nevet említsünk, nemcsak úgy kerül szembe Milosav Mirković, Muharem Perić, Milan Vlajčić, Mirko Miloradović és mások impresszionista kritikájával, hogy ugyanazon irodalmi alkotásról másként vélekedik, szöges ellentéteket fejez ki, hanem nyíltan, egymással szemben is, álláspontjukat felmutatva követelik meg az olvasótól, hogy válasszon. Ez az állandó harc az mely talán legközvetlenebbül mutathat egy kontinuális irodalmi fejlődés körvonalaira. Sajnos ez a harc sokszor elfajul. Még jól emlékszünk a nemrég birosági tárgyalásokra is...

Csak illusztrációként jegyeztük ezt fel: nem foglaltunk, mint ahogy nem is foglalhatunk, állást egyik fél mellett sem. Másik szempontból csak dicsérhetünk egy olyan álláspontot, mely nem riad vissza a vitától. A KNJIZEVNE NOVINE pedig, amióta számait figyelemmel kísérhetjük, sohasem riadt vissza a nyílt irodalmi harc-

tól. Véleményünk szerint ez biztosítja számára azt a mozgalmas, állandósult aktualitás-törekvést mely az utóbbi néhány évfolyamban leginkább jellemzi.

Konvencionális köszöntés helyett álljon itt ez az informatív jegyzet.

A BÁTORSÁG HIMNUSZA

Beckett legújabb drámája, a *Boldog napok* (Happy days), közeledik Európához. Ísbemutatója New Yorkban volt 1961 szeptemberében, ebben az időben pedig eljutott a londoni Royal Theatre deszkáira. A szerző a darabhoz írt jegyzeteiben többek között ezt mondja: „Az egyszerűség és szimmetria maximuma.” A *Figaro Littéraire* kritikusa szerint a darab szereplői, cselekménye és díszletei teljesen megfelelnek ezeknek a követelményeknek.

A nap perzselő sugarai egy dombra esnek, a domb közepén pedig, övig a földbe ásva, egy asszony van. Keze ügyében egy fekete utazótáska és egy esernyő — talán az elmúlt vakáció jelképei. Az asszony neve Winnie, s mögötte ott alszik Willy, akinck csak a kopasz feje látszik. Winnie-t fülsiketítő harangzúgás ébreszti, s ezekkel a szavakkal kezdi végtelen monológját: „Még egy isteni nap.” Így vezeti Beckett a nézőt új vállalkozásába, amely ezúttal csupán szavakból és hangokból áll. A betemetett asszony a mulandó életről beszél, a halálról, melybe élve hatolunk be, s a boldogságról, melyet kitartóan keresünk. Winnie érzelmi hangsúly nélkül beszél. Fecsegő, jelentéktelen asszony ő. Táskájából fogpasztát és fogkefét vesz elő, s megkísérli elolvasni a rajta levő feliratot. Aztán egy tükröt szed elő, leveszi a szemüvegét, megtörli, visszateszi, újra kiveszi a tükröt és a hajkefét, letörli a nyelét. Ezek a hiábavaló mozdulatok, melyeket az ötvenéves asszony bohócos arcjátéka kísér, fájdalmas nevetést fakasztanak a nézőtérén. Winnie nyelvezete tele van közhelyekkel, de azért komoly kérdéseket tesz fel, s örömet is tud szerezni: „Engem lelkesedéssel tölt el, hogy — a hajdani stílus kifejezésével élve — nem múlik el egyetlen nap anélkül, hogy valami újjal ne szaporítanánk, gazdagítanánk tudásunkat... ez az, amiről én mindig beszélék: minden megismétlődik. Engem lelkesedéssel tölt el, hogy minden megismétlődik.” A *Boldog napok* — habár a látzat ellentmond ennek — szerelmi történet is egyúttal. Willy, aki az első felvonásban majdnem egészen láthatatlan s alig mozdul meg, szinte teljesen néma. Talán süket is. „De vannak napok, amikor te válaszolsz. Úgyhogy azt is mondhatnám, még ha nem is válaszolsz, s ha talán nem is hallasz, valamit észrevettél, s nem beszélék csupán önmagamnak, amit mondok, nem pusztába kiáltott szó, ami elviselhetetlen volna.” Később így szól Winnie: „Ó, te ma szólni fogsz hozzám, boldog nap lesz ez.”

Először történik meg, hogy Beckett női alakot állít színpadra. Hogy jobban kiemelje, a föld felszínénél alacsonyabbra helyezi. A második felvonásban csak a feje látszik, nem tud megmozdulni, állandóan maga elé néz. Első szavai azonban így hangzanak: „Üdvözlégy, boldog nap!” Számára ebben a helyzetben sem vészett el semmi: „Mindig van valami, ami megmaradt.” Valóban, maradt valami. Willy előjön rajtekhelyéről, és négykézláb fel akar mászni a dombra, Winnie fejéhez. Ütközben elesik, s az asszony ezt mondja: „Voltak napok, amikor odanyújthattam neked a kezem.” Erre Willy öntudatának utolsó erejével megszólal: „Win” — ez az asszony nevének első szótagja, az angol *win* szó pedig győzelmet jelent, ez tehát valószínűleg szójáték. „Win! Ó, boldog nap ez! Ez is boldog nap!” — mondja Winnie.

Elhíhetjük a kritikusnak, hogy a *Boldog napok* furcsa, kínos hangulatot kelt a nézőkben, habár a közönség állandóan nevet. Mert Winnie monológja az eltűnés előtt kaotikus himnusza a bátorságnak, amely annál nagyobb lesz, minél inkább bukásra van ítélve.

UPTON SINCLAIR VALLOMÁSAI

Upton Sinclair, az ismert, szociális beállítottságú amerikai író 84 éves. Most jelent meg önéletrajza *The Autobiography of Upton Sinclair* címmel. A könyv már csak a kor miatt is érdekes, melyről szól. De maga Sinclair is rendkívül érdekes jelenség mint író és mint ember egyaránt. Mostanáig több mint nyolcvan kötetnyi prózát írt, irodalmi pályafutását pedig úgy kezdte, hogy rendelésre alkotott. Így kereste kenyerét tanulmányai idején és házasságának első éveiben. Az igazi irodalomhoz a született reformátor dühe vezette el. 1906-ban, miután megismerte a chicagói vágóhidakon uralkodó szörnyű állapotokat, megírta a *The Jungle*-t. A könyvnek óriási sikere volt, de csalódást is okozott szerzőjének — a társadalmi harcosnak. Sinclair ugyanis azt remélte, hogy művével jóra fordíthatja a vágóhidak munkásainak a helyzetét, de csupán az történt, hogy könyvének megjelenése után tökéletesítették a csomagolást ebben az iparágban, úgyhogy az író maga jegyezte meg: a közvélemény szívébe célzott, s a gyomrát találta el. Sinclair mégis befolyásos ember lett, s az Egyesült Államok akkori elnöke, Theodore Roosevelt kénytelen volt Frank Doubleday kiadó útján a következőket üzeni az írónak: „Mondja meg Sinclairnek, menjen haza, s engedje át nekem az ország vezetését.” Sinclair azonban nem ment haza. 1917-ben megírta a *King Coal*t, 1927-ben pedig az *Oil*-t. Mindkét művében a nagyipart támadja. 1919-ben *The Brass Check* című könyvében az amerikai sajtó ellen szólalt fel.

Habár rendkívül termékeny író, Sinclair sohasem mondott le társadalmi és politikai elkötelezettségéről. 1934-ben fellépett a kaliforniai kormányzóválasztásokon, de ekkor is külön, egyéni úton járt. Barátai például nem helyeselték, hogy védi a szesztilalmat, őt pedig erre az álláspontra alighanem az kényszerítette, hogy apja alkoholistá volt. Mindkét világháborúban Sinclair támogatta az Egyesült Államok intervencióspolitikáját, s evvel szembehelyezkedett pártjával.

Mindezekről az eseményekről, barátairól, kortársairól, híveiről — Theodore Rooseveltől Sinclair Lewisig és Einsteinig — pontos és a valósághoz hű képet fest Sinclair — mondja a *The New York Times Book Review* kritikusa. Mi több, túlságosan pontos és hű képet, mert — írja a lap — Sinclair akkor csillogtatja tollát, amikor agitál — még a tárgyilagosság árán is. Éppen ezért nem tud egyetérteni a kritikus Sinclairnek az önéletrajzban kifejtett nézetével, hogy életművének legértékesebb alkotása a Lenny Buddról szóló, tizenegy regényből álló ciklus, melyet 1940 és 1953 között írt. A lap véleménye szerint Sinclair legmaradandóbb, legidőtállóbb műve a *The Jungle*, amely — melodrámai jellege és csiszolatlansága ellenére — központi helyet foglal el az amerikai naturalista irodalomban.

A HANYATLÓ CIVILIZÁCIÓ ÁLDOZATA

Roger Nimier francia regényíró néhány hónappal ezelőtt közlekedési szerencsétlenségben életét vesztette. A szerencsétlenség, úgy látszik, nem volt véletlen. Nimier a középkorú francia regényírók nemzedékébe tartozott, s nálunk szinte egészen ismeretlen. A francia közvéleményt mélyen megrázta az író tragédiája: hosszú, ihletett cikkeken emlékeznek meg róla a lapok.

Nimier közvetlenül az elmúlt háború után jelentkezett írásaival. Munkára és elismerésre vágyott, hogy pótolja azt, amit a megtorpanás éveiben elmulasztott. Úgy látszott azonban, hogy kívánságai nem teljesülhetnek. Nimier mégis igen termékeny volt, sikereket ért el. Regényeivel (Kardok, Hitzegők, A spanyol főúr, A kék huszár) ahhoz a hagyományhoz csatlakozott, melyet Henri de Montherlant, Drieu la Rochelle, Giroudoux és Bernanos jelentettek. „A kék huszár” Francois Mauriac és Julien Green elismerését is kiváltotta. Ez után a kis remekmű után Nimier váratlanul visszavonult.

Willy de Spens a *Table Ronde*-ban annak a véleményének ad kifejezést, hogy Nimier megértette: a csúcsra ért, s ennél többet, jobbat nem adhat. Megírt ugyan még három regényt, de ezek inkább csak barokk gyakorlatok, s túlságosan a jelenhez vannak kötve, mintsem hogy túléljék. Az utóbbi évtizedben Nimier teljesen az újságírásnak szentelte magát, tehetségét irodalmi és színházi kritikákra, filmpárbeszédék írására pazarolta. „Nimier annak a hanyatló civilizációnak az áldozata, amely csúfolja azokat, akik visszavonulva dolgoznak a hírnévért, s ezért hallgatott az utóbbi kilenc esztendőben. A hanyatló társadalom csak a hallgatást és a fecsegést tűri meg; Nimier hallgat, s néha szórakozottan fecseg a *Nouvelle Revue Française* hasábjain. Avval szórakozik, hogy Dumas Père-ről ír pastiche-t, mint ahogy vannak olyanok, akik azért énekelnek, hogy elűzzék bánatukat. Azóta el volt ítélve.”

Hogy Nimier nem volt könnyelmű, aki a gyors siker után a felelőtlen élet kedvéért elvetette az irodalmat, bizonyítja a következő anekdota: A Valery Larbaud halála utáni napon Nimier a következőket mondta barátainak: „Holnap reggel ötkor felkelek, elmegyek a nyomdába, hogy elolvassam Valery Larbaud-ról írt cikkem levonatát. A szedő képes ékezetet tenni az e-re Valery nevében, Larbaud pedig megérdemli, hogy felkeljek ötkor, s megkíméljem ettől a sértéstől.”

BORZALMAK TANÚJA

Még most, hús évvel a háború befejezése után is mintha a föld alól bújnának ki, ahová letíporták őket, hogy örökké hallgasanak, feltűnnek a szörnyűségek, borzalmak tanúi; világba küldik deformált látomásait, s furcsa visszhangot keltenek bennünk — néha pedig sikert is aratnak. Ez történt Jakov Lind bécsi születésű zsidóval, aki 1938-ban, tizenegy éves korában családjával Hollandiába emigrált, ott vészelte át a német megszállást, azután bejárta a világot, s egy különös művet írt, amely kerülő úton (angolból fordították) jutott a német olvasó kezébe. Címe: *Eine Seele aus Holz*. A könyv hét elbeszélést tartalmaz. A *Die Zeit* című folyóirat szerint Lind elbeszéléseinek hőseit csak egy kérdés izgatja: hogyan éljék túl az eseményeket, s az őket fenyegető megsemmisülés veszélyéről elmélkednek.

A címadó írás egy hadirokkantról, Wohlbrechtről szól, aki évekig ápolja, gondozza egy zsidó orvos paralizált fiát. Az Anschluss után a fiú szüleit deportálták, s Wohlbrecht megígérte nekik, hogy

védni és őrizni fogja a gyereket. A legnagyobb nehézségekkel küzdve igyekezik eleget tenni ígérétenek, s beleőrül az állandó feszült idegállapotba. A paralizált fiút egy erdei kunyhóban hagyja, őt pedig elmeógyógyintézetbe szállítják. Az orvosoknak itt az a feladata, hogy mindennap a másvilágra injekciózzanak néhány zsidót és állítólagos kommunistát — az intézet lakóit. Amikor a háború befejezéséhez közeledik, Wohlbrechtnak eszébe jut az elfelejtett zsidó fiú, illetve annak csontváza, hisz el sem lehet képzelni, hogy élve maradt volna. Pedig úgy történt: a fiú él, sőt meggyógyult, s az elme-
gyógyintézet két orvosa elrabolja Wohlbrechtől, hogy a gyermek biztosítsa jövőjüket.

A *Die Zeit* kritikusa szerint Jakov Lind prózáját egy sajátos, fekete humor jellemzi, amely nem az író állásfoglalásából ered, hanem a leírt helyzetekből, a jellemek és cselekedetek összehangolásából. A két orvos például felelősségre vonja Wohlbrechtet: hol a lelkiismerete? Az *Eljen a szabadság* című elbeszélésben egy emigráns csoport tagjai panaszkodnak, hogy nincs mit enniük, ezért kénytelenek megenni — gyermekeiket. A kegyetlenség Lind elbeszéléseiben nem a rosszból, hanem a teljes közömböségből ered.

KÉSEI TALALKOZÁS

A folyóiratok elsősorban az ellentétes nézetek összeütközésének színterei, legalábbis annak kellene lenniük. Csak kivételesen történik meg, hogy az elméleti jellegű írások és ismertetések tömkelegében egy szépirodalmi alkotást méltatunk figyelmünkre — leginkább, ha a szerző neve felkelti érdeklődésünket.

Graham Greene a *The London Magazine*-ban *May We Borrow Your Husband* (Kölcsönadja-e a férjét?) címmel tett közzé egy elbeszélést. Utólag megállapíthatjuk: érdemes volt elolvasni. Greene egy eseményt mond el a rivieráról a maga ismert, lapidáris módján, az angol elbeszélőirodalom hagyományait követve, első személyben — s ez mulhatatlanul felelőssé teszi az olvasó érdeklődését. Aki az esetet elmondja, maga is író, s lord Rochester életrajzán dolgozik. A történet színhelye: Antibes, idő: a fürdőszезон után. A fürdőhelyen kevés a vendég, s az író ismeretséget köt két angol lakberendezővel. Különös teremtmények ezek az angolok: elegánsan öltözködnek, feltűnően nagy figyelmet szentelnek önmaguknak, hangosak, illatosak, és fürdeni járnak, habár a napnak fogai vannak. Titkukra csak akkor derül fény, amikor a szálloda előtt fiatal házaspár jelenik meg: míg az író minden figyelmét a viruló, káprázatosan szép fiatalasszony köti le, a két lakberendező a férj iránt érdeklődik. A nászutasok angolok; szívesen kötnek ismeretséget, sőt, később, az ismeretséget bizalmas barátsággá fejlesztik. A fiatalasszonyon az elégedetlenség bizonyos jeleit lehet észrevenni, a férfi udvariassága szemmel láthatóan csak formális, s egyáltalán nem kelti azt a benyomást, hogy az intim kapcsolat feleségével teljesen kielégítette volna. Idővel minden kiderül: a fiatalasszony beavatja titkába az író, az ifjú férj pedig a két lakberendező előtt önti ki szívét. A házasság jelenleg csak formális, mert mint az asszony sírva bevallotta, nem tudott vágyat ébreszteni férjében, habár az rendkívül érzéki természetű. Sikertelenségét avval magyarázza, hogy csúnya, az írónak pedig, aki már túl van ötvenedik életévén, keserves kínokat okoz visszatartani magát, nehogy az ellenkezőjét bizonyítsa be a fiatalasszonynak. A lakberendezők egy nap „kölcsönkérik” a férjet, s egész napos autókírándulásra viszik a hegyekbe. Az asszonyt az író gondjaira bízzák. Ezen a napon az író súlyos csatát vív lelkiismeretével és előrehaladott korának tudatával. Az estét mégis a bárban fejezik be, sokat isznak — s a fiatalasszony

feje öreg gyámjának vállán pihen. Megérkeznek a kirándulók, jókedvűen, emelkedett hangulatban. A férj bukdácsolva vonul szobájába feleségével. Másnap reggel a fiatalasszony boldogságtól ragyogva közli az íróval az örömhírt: végre asszony lett! S azt is örömmel adja tudtára az írónak, hogy a fiatalabb lakberendező válthatja meg jótékony hatású társaságával a fiatal férjet.

A történet érdekes mint kis pszichológiai illusztráció is: a tiltott terület felfedezése lehetővé teszi egy ingadozó szexualitásnak, hogy elismerést nyerjen a megengedett területen is. Az, ami igazán vonzó Greene írásában: ahogy a kipróbált elbeszélő a nem egészen eredeti tanulságot felbontja egy kései találkozás rövid, de izgalmas jeleneteire.

EGY ARISZTOKRATA FORRADALMÁR

Néhány évvel ezelőtt a *Nouvelle Revue Francaise* részleteket közölt egy elfelejtett, de érdekes kéziratból. Azóta a mű bejárta az egész világot, s a *Der Monat* a második világháború utáni évek három legnagyobb irodalmi felfedezése közé sorolja — Benjamin Constant *Ceciljével* és Ippolito Nievo *A pisai nők, vagy egy nyolcvanéves férfi vallomásaival* együtt. Jan Potocki lengyel nemes *Saragosai kéziratáról* van szó.

Potocki 1815. november 20-án föbelőtte magát. A golyót évekig maga készítette egy ezüstszamovár részeiből. Furcsa halál, s furcsa volt maga az ember is. Arisztokrata volt, de szabadgondolkodó, a XVIII. század úri forradalmárai közé tartozott, mint de La Rochefoucauld vagy Mirabeau. Szenvedélyesen érdekelte a múlt, de nem a klasszikus, hanem a korai szláv-germán történelem, ezért Alexander von Humboldt és Friedrich von Hradenberg arisztokratikus romanticizmusa folytatójának tekinthetjük. Potocki sokat utazott, Mongóliába például expedíciót vezetett, s irdogált is — részben kedvtelésből, részben az arisztokrata társaság kedvéért.

Bizonyára rég elfelejtette volna mindenki, ha nem találják meg a *Saragosai kéziratokat*. De ezt a művét is a nagyvilági ember és az arisztokrata hanyagságával kezelte. Be se fejezte. Elhatározta, hogy mielőtt Közép-Ázsiába megy kutatóútra, néhány részt megjelentet belőle, de ezt is abbahagyta: a mű egy mondat közepén félbeszakad.

A jelenleg Leningrádban, egy könyvtárban őrzött töredék hátlapjára Potocki sajátkezűleg azt jegyezte fel, hogy a történetet akkor folytatja majd, amikor visszatér Kínából, vagy nem is folytatja, ha ihlete, képzelete nem követeli meg. Az utóbbi történet, s Potockit a feledés sűrű homálya horítaná ma is, ha 1958-ban Krakkóban meg nem találják műve francia eredetijének a kéziratát, s hozzáértő kezek lelkesedéssel be nem mutatják a világnak. Olyan klasszikus mű ez, állítja a *Der Monat*, mint a *Don Quijote* vagy a *Gil Blas*. Ez az összehasonlítás nemcsak a könyv értékére vonatkozik. Tudniillik, a *Saragosai kéziratok* pikkareaszik regény, amilyen sok volt a reneszánsz idején. Jelenetek, esetek sorából áll, melyekben az utas vagy útitársai a pihenőkön élményeiket mondják el egymásnak, az elbeszélő pedig minden erejét arra összpontosítja, hogy az anyagot elrendezze: a történetek füzére napokra oszlik, művészién kidolgozott átmenetekkel. Az utas akasztófákat lát, melyekben két testvér lóg. A lehető legfantasztikusabb mesék forognak közzájón róluk. Egy út menti vendégfogadóban az utas megismerkedik két bájos hölgygel, s egy gyönyörökben gazdag éjszakát tölt el velük. Ez az éjszaka álom is, való is, utána pedig az utas a szabad ég alatt ébred, s ott látja a feje fölött az akasztófán lógó testvéreket. Később megismerkedik egy emberrel, ez elmondja neki élményeit, amelyek szó szerint egyeznek az ő esetével. Így megy ez napról

napra, s egy meghatározatlan, bizonytalan állapot, a valóság és a képzelet, a gyönyör és a borzalom keverékének benyomását kelti. A *Der Monat* szerint épp ez sorolja a kéziratot a modern irodalomba, oly művek közé, amilyenek Coleridge, E. T. A. Hoffmann, E. A. Poe, Baudelaire, Benn vagy a marijuanát evő Huxley alkotási, melyek a nihil ismeretlen világát kutatják.

NORMAN MAILER ÚTJA

Norman Mailert nálunk *Meztelenek és holtak*, valamint *Szarvasok kertje* című regénye tette ismertté, később hírt kaptunk a házassága körüli bonyodalmakról. Az *Encounter* című folyóiratban Diana Trilling kitűnő cikket írt Mailerről, s ez jó alkalom, hogy közelebbről és alaposabban megismerjük az író. Mailer a *Meztelenek és holtak* című regényével, a csendes-óceáni hadszíntér naturalista, Dos Passos-i leírásával kezdte el igazi pályafutását, s legújabb műve, mely nemrég jelent meg, szubjektív, prepotens hangú, a kritikusokat megbotránkoztató kommentárokkal összekötött könyv, melynek az *Advertisement for Myself* címet adta.

Mailer eszmei fejlődése igen kacskaringós: fiatal korában a kommunistákkal rokonszenvezett, aztán beatnik lett, tehát egyénileg lázadó, anarchista. Diana Trilling szerint a szélsőségek Mailer fejlődésében logikus állomásai egy politikai szellemnek, akit vonz az irodalom, s az igazság beteges kutatójának, akit nem elégítenek ki a doktrínák. Mailert megigézte a rossz mint mindenható erő; ennek a rossznak a megszemélyesítői a *Meztelenek és holtak*ban a galád Cummings ezredes és az állatias Croft őrmester, s ez a rossz győzi le az intelligens, becsületes, liberális gondolkodású Hearnt — el kell tűnnie, mert nem tudott megalázkodni a sötétség erői előtt. Mailer következő regényének, a *Barbárok partjának* (Barbary Shore) hőse, a kommunizmusban csalódott Mac Load, akinek a feleségét elcsábítja egy fasiszta, Hollingworth, öngyilkossággal fejezi be életét, akárcsak Hearn. A rosszból csak egy kiút van — a rossz, az egyéni erőszak, melyet Marion Faye, egy beatnik fejez ki a *Szarvasok kertjében*. Ennek az embernek nincsenek erkölcsi gátlásai, s ő Croft őrmester öntudatos változata.

Jellemző Mailer nyilatkozata, melyet 1961-ben adott Angliában a hipsterek erőszakosságáról folyó vitában. „Én nem az erőszak és a nem-erőszak közötti választásban látom az igazi választást — mondotta. — Inkább az egyéni és a kollektív erőszak közötti választásról van szó: hogy a tiltakozásnak olyan totális formát kell-e öltenie, mint a hipszterizmus, az attól függ, vajon úgy véljük-e, hogy a társadalom racionálisan meg tudja-e oldani problémáit. Ha úgy gondoljuk, hogy igen, akkor a hipsterek sehova sem jutnak. Ha azonban az a véleményünk, hogy nem tudja, és hogy az erőszak a jövő, akkor a hipsterek a művészet felismerését viszik be a barbarizmusba.” Diana Trilling erre azt válaszolja, hogy a barbarizmusban nem lehet művészet, s azzal vádolja Mailert, hogy művészetellenes, nem bízik a művészetben, már csak azért sem, mert az határt von az értelem és a tett között. Mailer felfogása szerint az író szerepe inkább messiási, mint alkotói. Ezt bizonyítja, hogy műveiből hiányzik a metafora. Hemingway a vágyak legvadabb ostromában is fegyelmezni tudta férfiakaratát, vele ellentétben Mailer társadalmi és szellemi kritikájának alapja a kihívás, sőt az olvasó feletti személyes uralom is. „Ha jól odafigyelünk — fejezi be cikkét Diana Trilling —, észrevehetjük, hogy erőszakoskodása nem is annyira a személyes tekintély kifejezése, inkább egy kor felhívása, amikor a vallás férfias jellegű volt, tehát a szigorú Mózes jegyében álló héber világ felhívása. Mailer vallási útja igen furcsa: Mózesből Marion Faye-ig, egy kis megállóval Marxnál. De hát a kultúra bátor törekvéseinek útjai sohasem egyenesek és egyszerűek.”

ECSETTEL ÉS TOLLAL

Mića Popović, a modern jugoszláv festészet jelentős képviselője nemcsak ecsettel áll a kultúra szolgálatában. Évekkel ezelőtt egy kötet útirajza jelent meg, majd *Izlet* címmel regényt írt, melyet a Kosmos adott ki 1957-ben. Annak idején a könyv nagy sikert aratott, s komoly jelöltje volt a *NIN* irodalmi díjának. Popović közben nem vált hűtlenné ecsetéhez sem, festményei mindig nagy érdeklődést keltettek, most pedig új könyve jelent meg.

Ezúttal a művészetéről írt a festő. Könyvének címe *U ateljeu pred noć*, kiadója a Prosveta.

Három részből áll a festő-író új műve. Az elsőben a képzőművészeti kifejezéssel, a korszerűséggel, a festészetnek az irodalom hatása alóli felszabadulásával, az absztrakcióval és más művészeti témákkal foglalkozik. Sorra vesz néhány művészeti irányt, beszél az anyag problémájáról a mai festészetben, a képzőművészet helyéről a társadalomban, a modern művészet és a modern ember viszonyáról.

A könyv második része a mindennapi élet képzőművészeti kultúrájáról szól. A zágrábi *Telegram* című hetilap kritikusa szerint Popović egyforma tüzzel beszél a kelmékről, a divatról, a kirakatokról és a legmodernebb művészeti irányzatokról. Ebben a részben foglalkozik Popović a népművészet ipari alkalmazásával, a művészi fényképezéssel, a könyvek kiállításával, a gyermekrajzokkal stb.

Könyvének harmadik részét Popović az improvizációknak szentelte. Megtaláljuk ugyan itt is az első két részben jelentkező problémák nyomait, de ezeket az írásokat semmi sem köti szoros egységbe. Valójában széljegyzetek ezek képekről, festőkről, városokról, tájakról és más, nem kevésbé érdekes témákról.

A *Telegram* kritikusa úgy véli, hogy Mića Popović nem mutatott rá új problémákra, s nincsenek olyan igényei, hogy elméleteket állítson fel. Egy festő megfigyeléseinek könyve ez, szerzője jól ismeri az anyagot, melyről ír, s művét szubjektív tapasztalatokkal, pontos ítéletekkel, érdekes példákkal szövi át. Stílusának kétségteljesen vonzóerő van, maga a könyv értékes, időszertű, és alkalmas időben keletkezett.

Néhány belgrádi festőművész képeinek reprodukciója és művész-fotók teszik teljessé ezt a rendkívül szép kiállítású könyvet.